

Continuïteit na de oudheid

De doop van koning Clovis

Een lichtpuntje in de duistere tijden na de val van het Romeinse Rijk is de doop van Clovis, volgens de gangbare opvatting. Maar klopt dat wel? Wanneer was de doop precies en welke bronnen zijn daarvoor te vinden? En wat zegt dat over ons idee van het begin van de middeleeuwen?

In de gangbare opvatting stortten de klassieke zuilen van het Romeinse Rijk rond 500 met een donderend geraas ineens. Het lijkt erop dat er te weinig aan onderhoud werd gedaan. Geldgebrek en een langdurige crisis zouden hiervan de oorzaken zijn. Voor onze leerlingen is het ongetwijfeld een vrij plotselinge gebeurtenis. Van de klassieke tijd blijft in West-Europa weinig tot niets overeind. In de leerboeken staat dat de wegen vervallen, geld grotendeels verdwijnt en dat boeren zich aanbieden bij ridders. Zij zoeken bescherming tegen binnenvallende woeste Germanen. De duisternis is neergedaald over Europa en het kost vele moeizame jaren om er weer een beetje bovenop te komen. Er is één lichtpuntje: de doop van Clovis! Deze Frankische heerser keert zich gelukkigerwijs van het barbaarse heidendom af en vindt het licht van het katholieke christendom.

Tussen de val van het Romeinse Rijk (476) en dit lichtpunt zit nog een gat van twintig jaar. In 481 wordt Clovis koning der Franken. En weer iets later – 496 is de conventionele opvatting – wordt Clovis gedoopt. Bij deze gestileerde zienswijze zijn inmiddels wel wat vraagtekens te plaatsen. Duiding begint met een vluchtige blik op de beschikbare bronnen om dan even bij de belangrijkste bron, Gregorius van Tours, stil te staan. Vervolgens zal ik kort ingaan op de slag tegen de Alamannen. Daar doorheen speelt een strijd tussen historici om datering en betrouwbaarheid. Ik zal afsluiten met een beschouwing op deze strijd die de lezer mogelijk een nieuw inzicht geeft over de val van het Romeinse Rijk en de overgang naar de middeleeuwen, en helpt de doop zelf in een breder historisch perspectief te zien.

Vergrootglas

Zo op het eerste gezicht lijkt de hele geschiedenis nog overzichtelijk. Een beperkt aantal bronnen en een omstreden datum (496 of toch 507). Maar zoals zo vaak: wat met een vluchtige blik zo duidelijk lijkt, blijkt onder het vergrootglas toch wat wolliger. De onderzoeker raakt verstrikt en bekneeld in een kluwen van meningen, manipulaties en interpretaties. Een en ander is gebaseerd op flinterdun, gekleurd en schaars feitelijk materiaal. Wie zich in het karige bronnenmateriaal verdiept, raakt eerst verward door gedetailleerde en tegenstrijdige meningen en tekstinterpretaties, om vervolgens weer hoog over Europa vliegend de doop als een machtspolitieke daad te zien. Over het machtspeel is iedereen het overigens wel eens, maar de interpretaties blijven een ‘discussie zonder einde’.

De oudste bronnen zijn van tijdgenoten. Het gaat om een brief van bisschop Avitus van Vienne waarin hij Clovis feliciteert met zijn doop. De tweede brief is een diplomatiek schrijven van Cassiodorus, een secretaris in dienst van koning

Theodorik in Noord-Italië. De koning laat Clovis feliciteren met zijn overwinning op de Alamannen. De brief van Avitus wordt rond 497 gedateerd. Anderen menen echter dat het ook 507 kan zijn. De brief van Cassiodorus wordt rond 507 gedateerd.¹ De discussie over datering en inhoud is zo gespecialiseerd en gedetailleerd, dat ik ze hier verder buiten beschouwing laat. Laat de brieven hier genoemd zijn als aanknopingspunt voor de doopdatum en de slag tegen de Alamannen. Wel bieden deze bronnen enig inzicht in de historische kaders.

De speurtocht naar de bronnen gaat verder bij Gregorius van Tours. Deze vrome bisschop is overigens ook de oorzaak van de eerste controversen. Het gaat dan bijvoorbeeld om de betrouwbaarheid van zijn verslag; Gregorius zelf zegt dat hij ‘eerst een getuigenis wil afleggen over zijn geloof’ zonder daarbij ‘de waarheid geweld aan te doen’ en toch vooral ‘vast te houden aan wat de kerk ons voorschrijft te geloven’.² Gregorius lijkt erop uit zijn lezers het goddelijke plan te tonen. Die insteek maakt zijn verslag op zijn minst gekleurd.

De betrouwbaarheidsvraag lijkt overigens vooral interessant voor de bevrediging van de historische nieuwsgierigheid. Daarbij lopen de geleerde gemoederen hoog op. Voor de één geeft Gregorius een *durchaus glaubhafte Überlieferung*³, voor de ander is de bisschop een fantast. Stracke is nogal genadeloos in zijn oordeel over Gregorius’ verslag van de doop. Voor deze jezuïet is de geloofsgeenoot uit vorige eeuwen een ‘fabulist, niets meer’.⁴ In deze bijdrage zal ik het probleem niet oplossen. Het oordeel over de betrouwbaarheid van Gregorius heeft naar mijn mening verder geen ingrijpende gevolgen voor de interpretatie of de betekenis van de doop.

Alamannen

Als Clovis in 496 werd gedoopt, was hij een lang regerend katholiek koning. Als de gebeurtenis in 507 plaatsvond, was hij langer heidens. Voor Gregorius is de vroege doop natuurlijk prettiger. Om de datum vast te stellen, richt de historische strijd zich op de datering van de slag tegen de Alamannen (bij Tolbiac). Dat lijkt een stevig aanknopingspunt. Kan men de datum van de

Wessel van Setten is geschiedenisdocent op het Vavo van het MBO Rijnland.

¹ MGH geeft voor Avitus het jaar 496 en voor Cassiodorus het jaar 507. Dat lijkt mij toch moeilijk met elkaar in overeenstemming te brengen. Avitus was familie van keizer Avitus (455/456). Hij was bisschop van Vienne van 494 tot 518/519. *Monumenta Germaniae Historica, opera quae supersunt, auctores antiquissimi*, VI, 2 (Berlijn 1883), p. 75.

² Gregorius van Tours (ca. 538-594) was van 573 tot 594 bisschop van Tours. Zijn tien boeken schreef hij vanaf circa 580. Voor dit artikel heb ik gebruikgemaakt van de vertaling van Meijer. *Gregorius van Tours, Historiën I*, p. 139.

³ Zöllner, *Geschichte der Franken bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*, p. 57.

⁴ Stracke, *Bekeering en doopsel*, p. 37.

Linkerpagina: De doop van Clovis door bisschop Remigius van Reims. Schilderij door de meester van Saint-Gilles, ca. 1500. National Gallery of Art, Washington D.C. Hiernaast: Steen in de Notre Dame van Reims, ter herinnering aan de plaats waar Clovis gedoopt is. Foto: EricM.

slag bepalen, dan kunnen wij meteen vaststellen of Gregorius' verslag betrouwbaar is. Maar helaas, ook over de Alamannenstrijd is weinig met zekerheid te zeggen. Gregorius geeft zelf geen bronnen en de twee brieven – van bisschop Avitus en Cassiodorus – bieden onvoldoende aanknopingspunten. Het gevolg is blijvende onduidelijkheid over de datum van de doop of de Alamannenslag.

In de negentiende eeuw was dat nog niet zo scherp vastgesteld. In die eeuw kreeg de historische strijd om betrouwbaarheid bovendien een venijnig en nationalistisch trekje. Daarbij ging het ook nog even over de anachronistische vraag of Clovis een Fransman of een Duitser was. Met name de Duitse historici zagen hier een belang. Voor hen was het koninkrijk van Clovis een zogenaamd opvolgrijk. De gedachte daarin was dat de Germanen (lees Duitsers) de Romeinen verslagen hadden. Anders dan de Fransen, waren de Duitsers dus nooit overheerst. Deze gedachte dreef op de toen zo sterk gevoelde vijandschap tussen Frankrijk en Duitsland, een vijandschap die tot het Romeinse Rijk werd terug gedacht; *hineininterpretieren* heet dat tegenwoordig. Eminente en zeer geleerde heren professoren trachten vanaf de achttiende eeuw tot op de dag van vandaag op de betrouwbaarheidsvraag hun gelijk te halen. Zij pakken uit met 'logische' argumenten en verpakken deze in even scherpe als geleerde retoriek. Zo nu en dan geeft men elkaar een sneer – 'de feiten zijn uit den lucht gegrepen'⁵ – maar ook het naar de achtergrond 'moffelen' van bronnen is populair.⁶ Het voorbereiden van dit artikel was alleen al om die reden een klein feestje. Maar welk argument dan ook, uiteindelijk komt het er toch op neer hoe de onderzoeker zelf het credo van Gregorius inschat. Het antwoord lijkt uiteindelijk vooral een persoonlijke keuze te zijn. Een en ander is een zijstap die wel wat licht schijnt op de historische interpretatie van Clovis' doop, maar niet op de betrouwbaarheid van de bronnen. Om de lezer een gevoel te geven in het ontstaan van de controversen, is het goed om Gregorius zelf eens aan het woord te laten.

Bloederige geschiedenis

Gregorius, bisschop van Tours, verdient onze dankbaarheid vanwege zijn geschiedenissen, de zogenaamde *Decem libri historiae*. Het boek (in de Nederlandse vertaling ruim 500 pagina's) begint met het scheppingsverhaal. De bisschop brengt het onderwerp al snel op Frankrijk om de lezer te trakteren op de bloederige geschiedenis van verschillende Frankische koningen. Om die reden heet het boek ook wel 'De geschiedenis van de Franken'. Wat vertelt Gregorius over Clovis? Hier volgt een samenvatting met wat fragmenten.⁷ Hoofdstuk 27 behandelt de troonopvolging van Clovis na de dood van zijn vader Childerik (481

of 482). De troonopvolger zou op dat moment zestien jaar zijn. In hetzelfde hoofdstuk presenteert Gregorius Clovis als 'sterke en vrome man'. Hij doet dat met de geschiedenis van de Vaas van Soissons. De plunderende heidense koning wil een kostbare vaas teruggeven aan de rechtmatige eigenaar, de bisschop van Soisson, 'maar een van de krijgslieden is afgunstig en slaat op de vaas in'. Clovis is nu een vrome barbaar met de juiste koninklijke eigenschappen: 'De koning behield zijn kalmte en geduld.'

In hoofdstuk 28 trouwt Clovis met de Bourgondische koningin Clotilde, de dochter van Chilperik. Gregorius laat de lezer weten dat Clotilde katholiek was. Haar familiegeschiedenis blijkt overigens tamelijk gruwelijk: 'Gundobad doodde zijn broer Chilperik met het zwaard. De vrouw van Chilperik bond hij een steen om de nek en gooide haar daarna in het water. Hun twee dochters verbande hij uit het paleis; de oudste, die het nonnenkleed aantrok, heette Chrona, de jongste Clotilde.' Omdat de oudste dochter het 'nonnenkleed' aantrekt, wordt duidelijk dat beiden vrome katholieken zijn. Van de jongste, die met Clovis zal trouwen, meldt Gregorius bovendien dat zij 'een mooie en verstandige vrouw was'.

In hoofdstuk 29 borduurt Gregorius verder op het katholieke thema. Hij geeft een psychologisch verslag waarin de bekering als het ware wordt voorbereid. Dat gaat zo: Clotilde schenkt Clovis een zoon die zij wil dopen, maar Clovis ziet daar niets in. De koningin zet door: 'De jongen werd gedoopt en kreeg de naam Ingomar, maar hij stierf nog in de witte doopkieren, waarin hij opnieuw geboren was. De koning werd woedend.' Na een echtelijke ruzie vol verwijten, volgt een tweede zoon: Chlodomer. 'Toen zich bij hem een ziekte openbaarde, zei de koning: "Het zal hem wel net zo vergaan als zijn broer; zodra hij zal zijn gedoopt in de naam van jullie heilige Christus,

⁵ Stracke, *Bekeering en doopsel* (1931), p. 99.

⁶ Zöllner is niet heel duidelijk over de *Vita Vedastis* die voor Stracke juist de kern van de zaak is. Zöllner, *Geschichte der Franken* (1970).

⁷ Greg. Tur, *Hist.*, II, 27-31.

zal hij wel direct sterven.” Maar zijn moeder bad tot God en door Zijn toedoen werd het kind weer gezond.’ Met gevoel voor drama openbaart zich hier het goddelijke plan. De dood van de eerste en het leven van de tweede blijken bedoeld om de psyche van Clovis te bewerken, te rijpen als het ware voor de op handen zijnde bekering. In hoofdstuk 30 volgt een veldslag tegen de Alamannen. Het is de zorgvuldig voorbereide climax. Bij de confrontatie leek het erop ‘dat het leger van Clovis in de pan gehakt zou worden’. Een wanhopige Clovis richt zich tot de God van zijn vrouw: ‘Ik wil in U geloven.’ En bijna op hetzelfde moment dat hij dit zei, draaiden de Alamannen zich om en sloegen op de vlucht. ‘Toen zij hun koning gedood zagen, onderwierpen zij zich aan Clovis (...)’ Het wonder is volbracht. Hoofdstuk 31 sluit de hele geschiedenis af met de voltrekking van de doop door bisschop Remigius van Reims. Voor de koning is er nu nog maar één enkele moeilijkheid: zal het volk de koning volgen in de bekering? Clovis roept een vergadering bijeen om zijn mensen te overtuigen. ‘Maar God in zijn almacht was hem al voor geweest.’ Eensgezind geeft het verzamelde volk de oude goden op en toont zich bereid ‘de onsterfelijke God over wie Remigius preekt te volgen’. Dan volgt een veel aangehaalde passage: ‘Als een nieuwe Constantijn schreed hij naar het doopbad (...)’ Het werk van Gregorius is zestig tot tachtig jaar na de gebeurtenis zelf geschreven. Het is onduidelijk welke bron Gregorius gebruikte voor zijn verslag. Die vraag is vooral interessant in het

kader van de betrouwbaarheid; had Gregorius een geschreven bron of gaat het hier grotendeels om mondelinge overleveringen en volksverhalen? De critici wijzen bijvoorbeeld de invloed van de koningin op de bekering af. Zij hebben onder andere de vraag: ‘Hoe weet Gregorius zo precies wat er tussen de echtgenoten is gezegd?’ Maar ook: ‘Hoe kon de koningin tegen de wil van de vorst twee kinderen dopen?’ De volgelingen van Gregorius hebben toch wel moeite om de betrouwbaarheid hard te maken.

Er bestaat wel degelijk een aardig argument om de inbreng van de koningin te accepteren. Zij heeft namelijk na de dood van Clovis nog jaren in een klooster in Tour geleefd als non. Een mondelinge overlevering kan voor Gregorius zeker een bron geweest zijn. Wanneer dat niet zo is, dan heeft de vrome man de hele geschiedenis uit zijn duim gezogen. Hoe dan ook, de geleerden laten de zeer lastig aan te tonen invloed van de koningin meestal buiten beschouwing. Zij richten zich op de Alamannenslag. Wanneer je daar de datum van kunt vaststellen, en, ‘klein’ detail, waar die heeft plaatsgevonden, dan weet je weer iets meer over de datum van de doop; die gebeurde namelijk na de slag.

Vier bronnen

Van vier bronnen leren wij over de Alamannenslag. De eerder genoemde brieven: die van Cassiodorus (volgens de *Monumenta Germaniae Historica* (MGH) circa 507), waarin hij namens koning Theodorik Clovis feliciteert met de overwinning op de Alamannen. En de brief van bisschop Avitus van Vienne (volgens de MGH 497 of 507) die Clovis feliciteert met zijn doop. In de wollige felicitatie rept de bisschop helaas met geen woord over de Alamannenslag of de rol van de koningin. Dan is er natuurlijk het verslag van Gregorius (circa 580) en ten slotte de overlevering in de *Vita Vedastis* (circa 640).⁸ Volgens Gregorius is de koning van de Alamannen bij die slag om het leven gekomen. Een bewering die door de andere bronnen niet wordt ondersteund. Het probleem met de Alamannenslag is wat mij betreft de datum en niet of de koning sneuvelde. Het ziet er naar uit dat de onderzoeker ook hier een persoonlijke keuze moet maken. De door mij bestudeerde historici zien de Alamannenslag eensgezind als hét keerpunt; de overwinning bevestigde de macht van Clovis. Voor wat betreft de datum maakt ieder voor zich een keuze tussen 496 of 507. Verder is iedereen het er over eens dat Clovis zich ná de veldslag laat bekeren. De breed gedragen consensus is, zoals gezegd, dat Clovis hiermee een machtspolitieke beslissing nam. Die opvatting is eenvoudig te onderbouwen. De Gallische bisschoppen zijn vaak afstammelingen en opvolgers van de Gallo-Romeinse adel.⁹ Zij handhaafden het Romeinse ▶

⁸ Stracke doet een zeer geslaagde aanval op Gregorius en is een sterke pleitbezorger voor de *Vita Vedastis*. Hij draagt zijn werk ook op aan Sint-Vaast.
⁹ I.N. Wood, *Continuity or calamity?* Wood laat zien hoezeer de bisschoppen in Gallië verwant waren.

Volgens een legende kreeg Clovis de fleur de lis van God. Vanaf dat moment is de gestileerde lelie het symbool van de koningen van Frankrijk. Tekening uit *The Bedford Hours* door de Meister der Münchner Legenda Aurea, ca. 1414-1423. British Library.

¹⁰ Avitus aan Clovis: 'Gaudeat equidem Graecia principem legisse nostrum.' Men kan twisten, maar ik stel voor: 'Voorzeker verheugt zich in Griekenland de keizer onze wettige heerser.'

¹¹ Kate Cooper wijst op de strijd om de middelen van bestaan en op de noodzaak van steden om een machtige patroon te hebben. De benadering is antropologisch. Kate Cooper, *Making Early Medieval societies* (2016).

¹² Gregorius van Tours, *Historiën*, ingeleid door M.A. Wes, p. 47.

¹³ Greg.Tur., II, 29.

¹⁴ Voor deze zienswijze lees: Manfred Silber, *The Gallic royalty of the Merovingians* (1971).

¹⁵ Deze opvatting is met name te lezen bij Manfred Silber.

systeem van belasting en bestuur. Door de bisschoppelijke correspondentie lijkt er zelfs sprake van een bestuurlijke eenheid in heel Gallië, een saamhorigheidsgevoel, of zelfs van het bewustzijn te horen bij een 'orbis terrarum Romanus', een als eenheid gevoelde Romeinse wereld. Na diverse andere Germanen (Visigoten, Bourgondiërs) neemt deze elite nu ook de Franken op in hun midden. Clovis is er één, Julius Civilis is een ander bekend voorbeeld.

Het voordeel van deze acceptatie is over en weer wel duidelijk. In één beweging heeft de koning de beschikking over een (min of meer loyaal) bestuursapparaat dat zich uitstrekt over heel Gallië. Maar daar stopt het niet. Avitus heeft het ook over aansluiting bij de keizer in het Oost-Romeinse Rijk.¹⁰ Gregorius bevestigt dat beeld door melding te maken van giften en hoog bezoek uit Constantinopel. Met de bekering tot het katholieke geloof heeft Clovis dus machtige vrienden en daarmee een streepje voor op de ariëse Germanen die zijn burens en concurrenten zijn. Het maakt Clovis een belangrijke regionale machthebber die al snel gevreesd wordt door Theodorik in Noord-Italië en de Bourgondiërs meer in het zuiden van Gallië. Om zijn positie te consolideren sluit Clovis allianties door huwelijken over en weer. De bisschoppen van hun kant hebben een belangrijke beschermheer die zij bovendien enigszins – ik ben hier voorzichtig – onder hun hoede hebben.¹¹

De veldslag was ongetwijfeld een keerpunt. Maar wanneer die veldslag plaatsvond en of er één of twee veldslagen waren, blijft in duisternis gehuld. Ook hier lopen de emoties soms hoog op. Zo geeft Wes flink af op historici die Gregorius betrouwbaar achten. Over de Alamannenslag stelt hij vast dat die in 506-507 heeft plaatsgevonden. 'Gregorius heeft het gewoon bij het verkeerde eind. Historici voor wie deze laatste conclusie onverteerbaar was, hebben geprobeerd er onderuit te komen', en dat doen zij met 'een klassieke geleerdentruc' namelijk door meerdere botsingen tussen de Alamannen en de Franken te veronderstellen.¹² Maar waarom, zo vraag ik de lezer, zou dat niet kunnen? Kortom, niet alleen het verleden, ook de strijd om het gelijk is vertroebeld. Tijd voor een pas op de plaats.

Feiten en fictie

Wat staat er dan, los van alle emoties, vast omtrent de doop? En wat kunnen wij zeggen over de historische kaders? In ieder geval betwist niemand de doop zelf, dat het in Noord-Frankrijk gebeurde of dat het om Clovis ging. De bisschop die de doopplechtigheid leidde was bisschop Remigius van Reims. Iedereen is het er over eens dat het ook (of vooral) een machtspolitieke beslissing was. Want met zijn keuze voor het katholieke christendom, sluit de Merovingische vorst zich aan bij de Gallo-Romeinse adel. Hij krijgt

De overwinning van Clovis op de Alamannen in de Slag bij Tolbiac. Schilderij van Ary Scheffer, 1836. Paleis van Versailles.

daarmee de steun van bisschoppen, de machthebbers in de steden en de keizer in Constantinopel. Die historische gegevens zijn ook bij Gregorius duidelijk. Het beeld kan aangevuld worden met bronnen die niets met de doop te maken hebben. Dat een Frankische leider wordt opgenomen in de Gallische elite was zeker niet nieuw of verrassend; de versmelting van Frankische adel met Gallo-Romeinen is een ontwikkeling die dan al zeker tweehonderd jaar gaande is. Ammianus Marcellinus bijvoorbeeld maakt veelvuldig melding van Franken in het Romeinse leger en in Gregorius II (12) wisselen de Franken de eigen koning Childerik probleemloos in voor de Romeinse heerser Aegidius. En wat te denken van de opmerking van Clotilde tegen haar man Clovis: 'En wat vermochten Mars en Mercurius?'¹³ Is dit een aanwijzing dat Frankische koningen vergeromaniseerd waren?¹⁴ De wending van Clovis naar het christendom ondersteunt in ieder geval de gedachte dat het katholieke christendom in West-Europa aan belang won. Op deze hoofdlijnen bestaat onder historici een brede consensus. Welke beeld is nu ontstaan van de historische kaders van de doop van Clovis?

Nieuwe heerschappij

Langzamerhand komt het volgende beeld naar voren. In Gallië is met Clovis een Frankische koning aan de macht gekomen. Hij is zeker niet de eerste Frankische leider in Gallië. Clovis' regering volgt op de regering van de laatste Romeinse heerser Syagrius. De nieuwe heerschappij is echter alleen in naam nieuw. De vorm en de manier waarop de regio (de provincie) wordt bestuurd, kent een behoorlijke continuïteit ten opzichte van de periode van Syagrius en zijn vader Aegidius. In de vierde eeuw lijkt Gallië voor wat betreft de elite en de bestuursvorm niet noemenswaardig te verschillen van het Gallië van de zesde eeuw. Ik wijs opnieuw op het gebruik van het Latijn als bestuurstaal en het blijven zitten van de Gallo-Romaanse elite, de relaties met het centrale bestuur in Constantinopel.¹⁵

Die vaststelling werpt dan weer de vraag op of het Romeinse Rijk wel zo plotseling gevallen is. Wat mij betreft is het antwoord duidelijk 'nee'. Maar hoe komen wij dan toch aan dat beeld? Het antwoord is tamelijk eenvoudig terug te voeren op twee factoren. Eerst de opleiding van de historicus en het nationalisme van de negentiende eeuw. Bestuderen we liefhebbers van het Romeinse Rijk of classici, dan krijgen we een gekleurd beeld. En de kleur is dan vooral bepaald door Romeinse bronnen als Caesar, Tacitus en Ammianus. In die Romeinse bronnen komen de Germanen er natuurlijk niet goed vanaf. Germanen zijn dapper maar zonder cultuur, ze zijn een gevaar voor Rome. Romeinse decadentie is een ander gevaar voor het Rijk. ►

Een korte chronologie van Clovis

- 430-440** Clodio neemt de stad Kamerijk in.
- 466** Geboorte van Clovis, zoon van Basina en Childerik I.
- 481** Clovis komt als zestienjarige aan de macht na de dood van zijn vader (Jansen en Wes). Volgens sommigen (zoals Roger Collins) was Clovis toen al ariiaan (Wes, p. 39). Collins baseert dat op een brief van Remigius.
- 486** Clovis gaat rovend door het land rond Soissons om de Romeinse veldheer Syagrius op te jagen.
- 486-487** Strijd tegen Syagrius. Clovis wint het incident met de Vaas van Soissons (Greg.T. *Hist*, II, 27).
- 492-493** Greg.T., *Hist*, II, 28: Clovis trouwt met de Bourgondische prinses Clotilde (of Chrodechilde), de dochter van de Bourgondische vorst (*Teilherrscher*) Chilperik II. Clotilde was katholiek.
- 493** De Noord-Italiaanse vorst Theodorik trouwt met de zus van Clovis, Audofleda. Visigotische koning Alarik II trouwt met Theodgotha, dochter van Theodorik. Een andere dochter van Theodorik trouwt met Bourgondische koning Sigismund, zoon van Gundobad.
- 496** De stad Saintes wordt door Alarik II op de Franken terugveroverd.
- 496-497** De strijd tegen de Alamannen, volgens Zöllner (p. 56-57, met name noot 1), en ook Drinkwater (p. 344): 'But Clovis defeated the Alamanni at Zülpich ... 497 ...' Wes (p. 44): 'De mededeling in de *Historiën* (II, 30) dat "dit zich afspeelde in het vijftiende jaar van zijn regering" is een latere toevoeging die in de meer betrouwbare handschriften niet voorkomt.'
- 496-497** Brief van Avitus aan Clovis, waarin hij hem feliciteert met de doop (Zöllner, p. 58 en verder).
- 502 of 506** Clovis overwint de Thüringen aan de westkant van de Rijn.
- 506** Brief van Cassiodorus (namens Theodorik) aan Clovis waarin hij hem feliciteert met de overwinning op de Alamannen. Dus kan Clovis niet voor 507 bekeerd zijn. Volgens Wes heeft Gregorius het dan ook bij het verkeerde eind (p. 47).
- 507** Slag bij Vouillé waarin Clovis de Visigoten met hun koning Alarik II verslaat. Een botsing tussen katholieken (Clovis, de Franken) en de arianen. Volgens enkele historici kan Clovis in die visie zelf geen ariiaan zijn; hij moet dan dus al bekeerd zijn. Hierin volgen zij Gregorius. Brief van Avitus, waarin staat dat de Bourgondische koning Sigismund als enige van de koningen katholiek geworden is (Zöllner, p. 65, noot 4). Volgens Wes blijkt uit die brief dat Clovis ariiaan was (p. 46). Twee zusters van Clovis waren volgens Wes ook ariiaan. Brief van Cassiodorus aan Clovis om hem te feliciteren met de overwinning op de Alamannen. Drinkwater gaat uit van twee confrontaties met de Alamannen. Brief van Clovis 'aan de bisschoppen' (Capit. reg. Franc., nr. 1). Eerste bekende christelijke maatregel van Clovis: bescherming van weduwen en wezen (Wes, p. 47).
- 508** Clovis overwint de Visigoten 'and in 508, following Clovis' victory over the Visigoths, Anastasius honored the Frankish king ...' Anastasius is de keizer in Constantinopel (Drinkwater, p. 344).
- 507-508** Onderwerping van de Westgoten/Visigoten. Clovis gaf de oorlog een heilig karakter. 'Chlodowech gab seinem Kriegszug den Charakter einer geheiligten Kampfes gegen arianischen Ketzler zur befreiung der unterdrückten katholische Kirche.' En: 'Er endete mit einer vollständigen Niederlage der Goten; ihr König fiel, angeblich von Chlodowechs hand.' (Zöllner, p. 65).
- 511** Clovis roept een concilie bijeen. Hij sterft in hetzelfde jaar in Parijs.
- 548** Clotilde, de vrouw van Clovis, sterft in Tours.
- 580-595** Gregorius voltooit zijn *Historiae*.
- Circa 660** Voltooiing van de *Vita Vedastis* in Atrecht ofwel door J. a Susa, ofwel door Jonas Bobbio. Stracke veronderstelt een geschreven en verloren gegane bron voor deze *Vita Vedastis*.

¹⁶ Inleiding op Germania, p. 171 in: Tacitus, *Dialog over de welsprekendheid*.

¹⁷ Tacitus, *Germania*, 14.

¹⁸ Voor dit standpunt lees onder andere P.J. Geary, *Before France and Germany*, p.ix.

¹⁹ Drinkwater, *The Alamanni and Rome*, p. 11. Drinkwater verwijst naar T.S. Burns (1994) en neemt diens inzicht en het argument over. Hij geeft een stevig betoog voor de stelling dat de Romeinen de agressor waren en niet de Germanen.

²⁰ Drinkwater, *The Alamanni and Rome*.

Gregorius schrijft in die traditie en geeft een beeld van verval: 'In de steden in Gallië is de beoefening van de schone kunsten tot een bedenkelijk niveau gezakt en eigenlijk helemaal verdwenen. (...) Heidenen gingen tegen elkaar tekeer, koningen stonden elkaar naar het leven. (...) Wat is dit toch voor een tijd waarin wij leven?' Classici zijn zich natuurlijk bewust van het jammeren van de Romeinen zelf over het verval van het Rijk. Zij noemen het 'propaganda' maar ontkennen het algemene beeld van verval niet. Sinds Gibbon wordt het nog steeds in grote lijnen overgenomen. Meijer bijvoorbeeld is met Caesar én Tacitus van mening dat 'het grootste gevaar voor het Romeinse imperium dreigde van de zijde van de Germanen, wier levenskrachten nog onverbruikt waren, die als macht weliswaar nog "in statu nascendi" verkeerden'.¹⁶ Vooral die 'oertoestand' sprak historici in de negentiende eeuw aan.

De negentiende-eeuwse geleerden kenden hun klassieken, maar, op zoek naar de oorsprong van hun eigen land, waren zij net iets minder geïnte-

resseerd in de oudheid *an sich*; zij zochten naar het ontstaan van hun natie in de middeleeuwen. Met name de Duitse negentiende eeuw hoopte daar een soort van oernatie of krachtig oervolk, a *noble savage*, te vinden. Voor de Duitse geleerden waren de Germanen – nog steeds vooral op Tacitus' beeld gebaseerd – dé oervorm van de Duitse held. Het loont de moeite hier Tacitus zelf even aan het woord te laten over de Germanen: 'Is het tot slag leveren gekomen, dan is het een schande voor een leider in manhaftigheid overtroffen te worden, een schande voor het gevolg de moed van de leider niet te evenaren. Maar eerst recht ontierend voor heel het verdere leven, ja smadelijk is het, zijn leider te hebben overleefd (...)'.¹⁷ Voor veel Duitse geleerden is dit citaat een 'bewijs' van Duitse heldenmoed.¹⁸

'Voor Duitse geleerden waren de Germanen dé oervorm van de Duitse held'

Volgens veel geleerden vormden deze door Caesar en Tacitus zo gevreesde Germanen na de val van het Romeinse Rijk zogenaamde opvolgrijken. Het waren deze opvolgrijken, zoals dat van de Bourgondiërs en de Franken, die de aanzet gaven voor de middeleeuwen en de middeleeuwse koninkrijken. Het beeld van de opvolgrijken als voorlopers van de moderne staten is zeer populair.

Wie geen belang heeft bij een dergelijk nationalisme, ziet iets anders. Drinkwater bijvoorbeeld stelt trefzeker: "The "barbarian threat" was a Roman construct."¹⁹ Hij benadrukt de continuïteit in Gallië tot in ieder geval de vijfde eeuw. Trekken wij die bevindingen door, dan assimileert Clovis in taal en geloof. Hij heerst in een Romeinse provincie, neemt een Latijnse titel aan en wordt daar omarmd door de heersende elite. Ook gaat hij de Rijn niet over, maar blijft keurig binnen de Romeinse provincie. Zelfs vecht hij tegen de Alamannen, wat veel keizers voor hem ook al gedaan hebben.²⁰ Clovis onderhoudt contacten met Constantinopel en ontvangt delegaties en subsidies. Samenvattend: het Latijn blijft de taal, het katholicisme het geloof, de Rijn de grens, de Alamannen de vijand. Clovis past daarmee binnen de rijkspolitiek die al door Ammianus wordt weergegeven.

Er is ook continuïteit in interpretatie. De classicisten zien liever niet dat de 'barbaren' hun geliefde klassieke erfgoed bewaarden en de negentiende-eeuwse nationalist zien liever niet dat hun geliefde roemruchte Germaanse koningen eigenlijk opgenomen waren in het nog steeds levensvatbare Romeinse Rijk. Het gevolg is dat beide groepen historici de voorkeur geven aan een nieuwe periode: de middeleeuwen. ■

Literatuur

- Ammianus Marcellinus**, *Julianus, de laatste heidense keizer, nadagen van een wereldrijk*, vertaald en toegelicht door D. den Hengst (Athenaeum-Polak & Van Gennepe, Amsterdam 2013).
- Kate Cooper e.a.**, *Making Early Medieval societies, conflict and belonging in the Latin West, 300-1200* (Cambridge University Press, Cambridge 2016).
- John F. Drinkwater**, *The Alamanni and Rome (Caracalla to Clovis)* (Oxford University Press, Oxford 2007).
- P.J. Geary**, *Before France and Germany, the creation and transformation of the Merovingian world* (Oxford University Press, New York 1988).
- Gregorius of Tours**, *The history of the Franks*, translated with an introduction by Lewis Thorpe (Penguin Books, Middlesex 1974, 1985).
- Gregorius van Tours**, *Historiën*, vertaald en van aantekeningen voorzien door F.J.A.M. Meijer, ingeleid door M.A. Wes (Ambo-Klassiek, Baarn 1994).
- H.P.H. Jansen**, *Geschiedenis van de Middeleeuwen*, zevende geheel herziene druk bewerkt door D.J. Faber en J.M. van Marrewijk (Utrecht 1978, 1988).
- Manfred Silber**, *The Gallic royalty of the Merovingians in its relationship to the »orbis terrarum romanus« during the 5th and the 6th centuries A.D.*, Arbeiten aus dem Historischen Seminar der Universität Zürich (Bern und Frankfurt 1971).
- Chester C. Starr**, *A history of the ancient world*, second edition (New York 1965, 1974).
- D.A. Stracke J.S.**, *Over bekeering en doopsel van koning Chlodovech* (Centrale Boekhandel Neerlandia, Antwerpen 1930), p. 37.
- Tacitus**, *Dialog over de welsprekendheid, Agricola, Germania*, vertaald, ingeleid en van aantekeningen voorzien door J.W. Meijer (Ambo-Klassiek, Baarn 1992).
- J.M. Wallace-Hadrill**, *The long-haired kings and other studies in Frankish history* (London 1962).
- I.N. Wood**, 'Continuity or calamity? - The constraints of literary models', in: J. Drinkwater e.a. *Fifth-century Gaul, a crisis of identity?* (Cambridge 1992).
- E. Zöllner**, *Geschichte der Franken bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts*, auf der Grundlage des Werkes von Ludwig Schmidt unter mitwirkung von Joachim Werner neu bearbeitet von Erich Zöllner (München 1970).